

Leseopplæring

på grunnleggende nivåer
for unge og voksne

Praksis

Vigdis Refsahl

Leseopplæring på 3 ”nivåer”

**Fonologisk
avkoding og
staving**

**Ortografisk
avkoding og
staving**

**Tekstmestring
for forståelse
og læring**

Nivå 1:

**Språklig
bevisstgjøring
og arbeid med
grunnleggende
fonologiske strategiene
på lyd og stavelsesnivå**

–
**Fra enkelt til mer
komplekst nivå, fra
korte til lengre ord.**

Morfembevisshet
og grammatikk inngår
gjennom ordforklaringer
og muntlige bearbeidelse
av teksten

Teksten er tilpasset
mht. nivå og innhold
etter elevenes behov.
Tekstforståelse inngår
i muntlig bearbeidelse
av teksten arbeidet

Økende kompleksitet i
ordstrukturer med
sammensatte grafemer
i en gradvis overgang til
nivå 2 og 3.

Nivå 2:

**Arbeid med ikke-
lydrette ord og
stavregler, morfemer
og grammatikk på
ord, og setningsnivå.**

Teksten er tilpasset
mht. nivå og innhold
etter elevenes behov,
tekstforståelse inngår
i muntlig bearbeidelse
av teksten arbeidet

Videreføres og
integreres på nivå 3
når det er behov for å
kontrollere og justere
ordavkodning og staving

Videreføres på nivå 3
gjennom ord- og
setningsanalyser når
nye ord skal læres og
forståes

Nivå 3:

**Handler om å mestre
ulike tekster for ulike
leseformål, med fokus
på forståelse og
kommunikasjon –
tilpasset ulike behov.**

Fig.20, VR,09

En metodisk ramme for opplæring på nivåene 1 og 2

Helhetslesing

En metodisk ramme. Med en metodisk ramme menes å ramme inn, eller dele opp en skoletime eller læringsøkt i bestemte faser, Hver fase har et bestemt innhold, tilpasset elevenes behov og teori om leseutvikling og læring. En læringsøkt på 90 minutter kan deles opp slik:

A Helhet – en språkforståelse og språklig kontroll – lesing

B Detaljer – språklig bevissthet og staving og avkoding

C Helhet – bevisst, integrert og flytende lesing, repetisjon og automatisering av det lærte – **logg**

Hvor mye tid man bruker på hver fase er avhengig av elevenes behov, men siden det er snakk om læring på modul 1 og 2, med hovedfokus på det lesetekniske, vil den midterste fasen B, kalt detaljarbeid, ta mest tid. Alternativt kan fasene organiseres som ”stasjoner” gjennom en skoledag, eller som oppfølgende arbeid dagen etter osv. uansett ytre rammer danner disse tre fasene en indre struktur som styrker språk og leseteknisk utvikling. Grunnen til at B - fasen kalles detaljarbeid, er at elevene gjennom modul 1 og 2 skal lære om formmessige detaljer i tale og skrift.

Fase A. I den første fasen, A, sikres forståelse og språklig kontroll, samt en intuitiv førstegangs lesing av teksten. Den kalles helhet fordi den tar utgangspunkt i en helhetlig tekst, som har betydning for elevene, av interesse eller faglig behov. Det å velge eller lage egnede tekster for elevene er ofte noe man må prøve seg fram med, til man finner tekster som er passe utfordrende for elevene. 80 % av ordene bør være relativt enkle å lese og forstå, slik at det er noe å arbeide med. Innen økten er slutt skal teksten kunne leses flytende. Med det mener at 90-100% av ordene leses med letthet, slik at blikket og oppmerksomheten rettes mot setningene og tekstens sammenhengende mening – leseflyt.

Fase B. Forarbeidet med teksten i fasen A, danner grunnlag for læring i fase B, der ordene plukkes ut, ”endevides” og læres på alle tenkelige måter. Her kan varierte arbeidsoppgaver brukes, så lenge elevene utfordres, eller ”tvinges” til å være oppmerksom på de språklige detaljene i ordene og bruke disse som grunnlag for både staving og avkoding. Dette gjelder enkeltbokstaver og bokstavsgrupper, vokaler og stavelser, meningsbærende deler og ikke-lydrette forhold i ord. Dette omfatter også grammatisk kunnskap om ord og setninger. Funksjonell læring innebærer at det de lærer om ordenes detaljer brukes når ordenes leses og skrives, dvs. det de lærer er funksjonelt – det virker for noe. Som et supplement kan disse tingenes læres formelt gjennom pugg, drill og øvelse (side....).

Fase C. I den tredje fasen, C, leses hele teksten igjen, gjerne flere ganger, nå med språklig bevissthet og god innsikt i teksten, både når det gjelder innhold og form. Nå gjelder det å oppnå leseflyt, ved integrert og automatisert strategibruk. Teksten skal leses bra, før timen er slutt.

Logg. En kort samtale mot slutten kan bidra til å bevisstgjøre elevene hvordan de gjennom bevisst bruk av ulike strategier forbedrer sin lesing. Dette øker selvtillit og pågangsmot i forhold til nye utfordringer, og øker sjansen for at elevene overfører det de lærer til andre situasjoner der noe skal leses eller skrives. Oversikten nedenfor oppsummerer de tre fasene. Skjemaet kan brukes som støtte ved planlegging av undervisning.

A Helhet – tekstvalg, forståelse, språklig kontroll og lesing

Leseundervisningen tar utgangspunkt i en helhetlig tekst, som elevene selv ønsker å lese, og hvor ca 80 % av ordene er tilpasset elevenes lesnivå. Teksten skal være kort og lett nok til at elevene kan lese den med god flyt mot slutten av undervisningsøkten (jmf. nærmeste utviklingszone). I denne første fasen av ei arbeidsøkt bør det brukes tid til å snakke om innholdet, avklare nye ord osv. Målet er å styrke elevenes forståelse av og kontroll over det språket de møter i teksten. Deretter kan gjerne teksten leses av lærer, slik at elevene kan lytte og tenke igjennom ting som er uklart med innholdet. Det kan også være en fin anledning til å la elevene lese teksten igjennom selv, uten å korrigere eller hjelpe med eventuelle lesefeil, men heller markere der det viser seg å være problemer. Dette kan brukes som utgangspunkt for arbeid i fase B, og som hjelp til å evaluere framskritt i fase C.

B Detaljarbeid – språklige detaljer, avkoding, staving

I denne fasen velges vanskelige ord fra teksten, som så bearbeides på ulike måter, avhengig av om eleven får opplæring på nivå 1 eller 2, eventuelt i en kombinasjon av disse to nivåene. Målet med arbeidet er å lære om språkets ulike formmessige deler (språklig bevissthet) og å utvikle gode og funksjonelle strategier for avkoding og staving. Oppgavene på nivå 1 vil handle om språklyder og stavelser, mens oppgaver på nivå 2 vil handle om ikke-lydrett ortografi og de meningsbærende enhetene i språket. Oppgavene kan med fordel settes opp i et faste arbeidsprogram, som så utvikles etter hvert som elevene trenger nye utfordringer, og som derfor også vil fungere som hjelp til å evaluere utbytte og progresjon gjennom lesekurset.

C Helhet – Flytende og kontrollert lesing av tekst

I denne fasen leses igjen den samme teksten som ble gjennomgått i fase A, med særlig fokus på de ordene som ble bearbeidet i fase B. Elevene skal nå *anvende* det de har lært på en slik måte at strategiene *integreres* og *automatiseres* i en helhetlig leseprosess, hvor meningen også er i fokus. Teksten skal leses innlevelse og flyt. Nå er det derfor også viktig at lærer aktivt går inn og støtter opp om elevenes lesing, til det blir et bra resultat. Når lesingen er bra, vil repetert lesing sikre ytterligere automatisering av nylig innlærte lesestrategier –

LOGG: Både underveis og til slutt er det viktig å sette ord på det arbeidet som gjøres, begrunne og understreke sammenhenger mellom strategibruk og resultater – *innsats nytter*.

Etter Jørgen Frost: "leseopplæring på teoretisk grunnlag".

Aktiviteter	Fokus
A Helhet	
B detaljer 1. 2. 3. 4.	
C helhet	
Logg	

Oppgaver på nivå 1

Fonologiske strategier

Detaljoppgaver som kan brukes innenfor den tredelte rammen, ”helhet – detaljarbeid – helhet”, og som styrker fonologiske prosesser og strategier når ord skal leses eller skrives.

Alle oppgavene på nivå 1 skal lages ut fra, og utføres innenfor, aktuelle tekster i norsk – med tanke på videreføring på nivå 2, eventuelt andre tekster med språk og innhold som er sentralt i elevenes fagutdanning eller yrkespraksis.

Artikulatorisk og fonologisk bevissthet

Bevissthet om rytme og stavelser i ord

Vet hva som menes med rytme og stavelser i ord.
Kan klappe og telle stavelser i et ord med to eller flere stavelser.

Identifisere rimord

Vet hva som menes med rimdelen i ord, til forskjell fra siste lyden, kan høre om to ord rimer eller ikke, og - om mulig - finne to ord som rimer (ordforråd?).
Kan finne rimdelene i to skrevne ord som rimer ved å se på at bokstavene er like

Fonologisk bevissthet

Vet hva som menes med den minste språklyden i ord (fonem).
Kan lytte ut eller finne ord som begynner med samme lyd.
Kan lytte ut eller finne ord som slutter på samme lyd.
Kan ta vekk eller bytte ut lyder inni ord.

Fonologiske og artikulatorisk analyse

Kan lytte til et trelydsord og gjenta første, siste og midterste lyd hver for seg.
Kan dele opp og uttale hvert fonem i ett lydrett ord på ca. 3-7 bokstaver.
Kan beskrive hvordan lydene lages i munnen, ved stemmebånd, leppebruk og tungens plassering – bruker gjerne speil.

Fonologisk syntese

Kan høre på andre si lydene til et ord for deretter å trekke lydene sammen til en "lydpakke" og finne det ordentlige ordet, ev. spørre hvilket ord det er – hva det betyr

Bokstavforståelse og alfabetkunnskap

Vet forskjell på bokstavnavn og bokstavlyd. Assosierer bokstaver med språklydene slik de lages i munnen.
Kan uttale alle lydene i et kort ord, og finne eller skrive riktige bokstaver.
Kan lytte til, si selv og skrive enkle lydrette ord og non-ord som diktat.
Kan gjennomføre en alfabetdiktat på lydnivå.

Bokstavforståelse og stavelseskunnskap

Vet forskjell på vokaler og konsonanter og gjenkjenner de 9 vokalene og 4 diftongene i ord.
Kan finne ord med en eller flere stavelser i en tekst ved å se etter vokalene.
Kan lytte til, si selv, klappe rytmen og deretter skrive enkle to- og flerstavelsesord.

Mål for avkoding og staving – nivå 1

Skrive korte ord med artikulatorisk og fonologisk strategi

1. Kan uttale et kort lydrett ord langsomt og skrive ned lydene i ordet
2. Kan lytte til, gjenta og skrive non-ord som diktat

Avkode og stave ord med fonologisk og artikulatorisk strategi

1. Kan lese bokstavenes lyder i leseretningen
2. Kan trekke lydene sammen og høre etter om det gir mening
3. Kan avkode et helt ukjent og nytt ord – **finne ut hva det betyr.**
4. Kan de sammensatte grafemene

Oppdage "ikke-lydrette" ord ved å lydère alle bokstavene

1. Kan lydère ut hele skrivemåten til "ikke - lydrette ord" : g-o-d-t
2. Kan sammenligne skrivemåte og uttalemåte : g-o-d-t=gått
3. Kan prøve ut bruk av ikke-lydrette stavemåter under skriving (mot modul 2)

Avkode og stave lange ord med stavelsesstrategi

1. Vet at hver stavelse har en vokal eller en diftong
2. Fokuserer på stavelser som lydenheter ved lesing
3. Kan lese og skrive ord med flere stavelser

Å etablere fonologisk strategi

Språkleker – finne ord som rimer, forstå rimdelen, finne første lyden i ord, finne siste lyden i ord, telle antall lyder, ta bort enkeltlyder og høre hva som blir igjen.

Speil - visuell støtte for korrekt artikulasjon

PAS- visuelle symboler for ordenes uttale og ordanalyse

(Torhild Kausrud ved: www.statped.no/bredtvot)

Visuell støtte- dele opp ord med blyant, skrive ord i silhuetter eller opprutede gitterskjemaer, eller bruke små lapper ved ordanalyse, som i oppgaven ”Brikkestaving”.

Fri skriving og diktater for ordanalyse på lydnivå

Leseøvelser med fokus på nøyaktighet

Oppgaver og arbeidsmåter modul 1

1. Alfabetøvinger - vokaler og konsonanter
2. Sammensatte bokstavgrupper
3. Finn eller lytt, si og skriv enkle lydrette ord
4. "*Silhuett-diktat*" og "*gitter*" med lydrette ord
5. Stavelsesdeling av lengre ord – "*puslehistorier*"
6. "*Gitterark*" for flerstavelsesord
7. "*Hentediktat*" og "*Lukeoppgaver*"
8. "*Brikkestaving*" - med diktat

I tillegg kan andre metoder brukes, gjerne også sammen med noen formelle øvingsoppgaver fra heftet: "*Fra bokstav til lyd*" – ev- annet.

Bokstavlyd- diktat: 1. dato:**2. dato:**

A		
B		
C		
D		
E		
F		
G		
H		
I		
J		
K		
L		
M		
N		
O		
P		
Q		
R		

S		
T		
U		
V/W		
X og Z		
Æ		
Ø		
Å		

Sjekk gjerne oppfattelse av norske språklyder
gjennom en enkel non-orddiktat fra STAS:

Vokaler

a e i o u y æ ø å

Vokalene lages med stemme, kjeve og lepperunding

1. Øv på å uttale vokalene riktig

2. Finn vokale i ord - les ordet høyt

Diftonger

ei øy ai au

3. Finn ord med diftonger i teksten og skriv dem inn:

Ei	øy	ai	au

Konsonanter

b d f g h j k l m n p r s t v

Bruker leppe eller tunge i tillegg til stemmebåndet

Bokstavnavnet har *medlyd* (k-å)

Konsonantforbindelser

bj-, bl-, br-, dr-, fj-, fl-, fn-, fr-, gl-, gn-
gr-, kn-, kr-, kv-, pl-, pr-, sl-, sm-,
sn-, sp-, st-, sv-, tr-, vr-, skr-, spr-,
str-.

Lyder som er lett å blande

4. Lytt, si og skriv inn i riktig rute

Uten ”stemme”

med ”stemme”

t	d
k	g
p	b

Om minoritetsspråklige elever

Sammenlignende metoder

Når det gjelder minoritetsspråklige elever, vil deres morsmål være avgjørende for hvilke språklyder de oppfatter og hvilke lyder som er lett å blande. Derfor er det lurt for hver språklyd å la elevene utforske om de har samme lyden på eget språk, og om den har et tegn. De kan også prøve ut om det er lyder som ligner, eller noe som gjør at en spesiell norsk lyd er vanskelig eller lett blandes med en annen.

Sammensatte konsonanter

To eller tre konsonanter som lager èn lyd

Sammensatte lyder: **-ng -gn -nk -rt – rn**

sj –lyden som: **skj- sj- sk- -rs –sl**

kj-lyden som: **kj- k- tj-**

5. Finn ord med sj- lyden (eks. skje,sjel,skille,slange).

skje-	sj-	sk-	- rs	- sl

6. Finn ord med kj-lyden (eks. kjele, kirke, tjern)

kj-	k-	tj-

7. Finn flere sammensatte lyder i ord:
(eks. sang, sagn, bank, tjern, ert)

-ng	-gn	-nk	-rn	-rt

Silhuetter

Lydanalyse og ordets helhet

1. Tegn silhuetter av flere ord fra teksten.
2. Velg lydrette ord på nivå 1, med passe lengde og kompleksitet tilpasset hver enkelt person.
3. Vis elevene 4 silhuetter samtidig.
4. Les ett ord om gangen.
5. Be eleven å gjenta ordet, finne riktig silhuett og skrive det inn.

Fyll gjerne inn en eller flere lyder på forhånd.

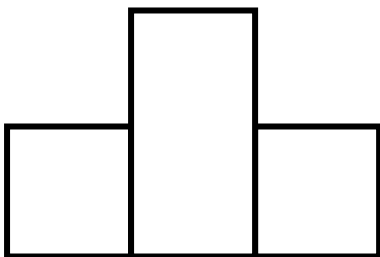
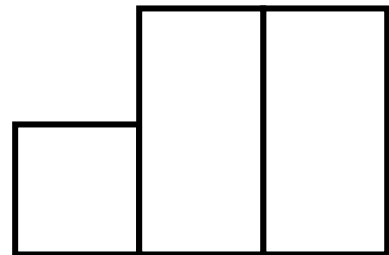
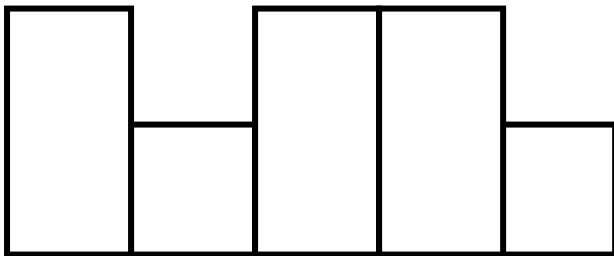
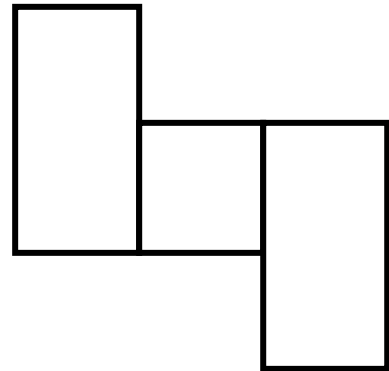
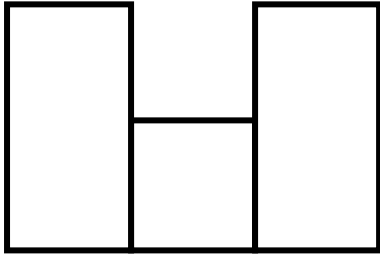
Sørg for at elevene bruker små trykte bokstaver eller løkkeskrift. Dersom eleven bruker blokkskrift eller data – bruk ruter. Eksempel side 10.

1. Se på silhuettene

2. Lytt til ordet og velg riktig silhuett

3. Skriv det inn

Eksempler

Gitter

1. Finn ord i teksten med 1 stavelse

2. Skriv dem inn i gitteret

K	K	K	V	K	K	K

Vigdis Refsahl etter Frost,03

Regler for å dele ord i stavelser?

Reglene er laget for å gi elever anledning til å gå systematisk fram når de skal lære om hvordan ord kan deles i stavelser. Da slipper man, som en start, å lure på hvordan man skal dele opp ordet. Det finnes ingen "sanne" regler om hvordan det skal gjøres, og noen ganger kan reglene gi en "rar" inndeling av ordet. Det kan for eksempel skje når et sammensatt grafem deles opp midt inni – eks. *po-sis-jon*, isteden for *pos – i –sjon*, som ville vært mer naturlig. Dette er imidlertid en bra ting at det blir slik, for når ord deles rart opp, må man studere dette nærmere, og etterpå endre oppdelingen, slik at det stemmer bedre med den naturlige uttalen. På veien har da personen oppdaget og blitt mer bevisst ordstrukturer og sammensatte grafemer, slik som sj-lyden i det ordet.

Det er snakk om prosesser der man oppdager og lærer mer om ordene. Det er ikke produktet med et visst antall korrekt delte ord som teller, men prosesser og det man lærer underveis. Dersom ordene skal deles riktig opp med en gang, mister man noe underveis, og læringen blir mer basert på hukommelse enn oppdagelser. Hukommelsen om ord blir også bedre, når alle detaljene i det er bearbeidet først. Derfor er det fint å ha et sett regler som setter elevene i gang – så kommer lærerens veiledningen i eller medelevers spørsmål inn etter hvert (/Jmf. teoridel, s.....).

Sammensatte ord kan gi komplekse bokstavgrupper i delingen, noe som gir en fin anledning til samtidig å lære å dele opp sammensatte ord, og etterpå dele hvert av dem opp i stavelser. Hvordan man introduserer og anvender "reglene" må tilpasses elevenes alder og lesetekniske behov.

Stavelsesdeling av ord

1. Hver stavelse har en vokal eller diftong
2. Når det mellom to vokaler finnes en konsonant, skal denne stå sammen med den bakerste vokalen:

le-ke   sta-ti-vet $\Rightarrow$ sta-tiv-et

3. Når det er to konsonanter mellom to vokaler, deles de opp slik at vokalene ”får hver sin konsonant” – ingen krangel:

flet-te   len-ge $\Rightarrow$ leng-e

4. Når det er flere enn to konsonanter mellom to vokaler, deles de slik at kun en konsonant står sammen med den første vokalen. Dette gjelder ofte komplekse ord og de må ofte bearbeides straks:

bes-kri-ve $\Rightarrow$ be-skri-ve

5. Sammensatte ord må heller deles etter mening, og da må man se bort fra reglene:

le-kes-ta-ti-vet $\Rightarrow$ le-ke-sta-tiv-et

Framgangsmåte

1. Strek under 1. og 2. vokal med rød penn og del opp mellom dem.
2. Strek under 3. vokal, del opp mellom 2. og 3. Vokal – fortsett slik.
3. Pek nøyaktig på hver stavelse mens du leser – se på vokalene.
4. Snu arket, si, klapp og skriv ordet.
5. Les ordene i teksten.

LE – KE

LET – TE

LEN – GE

LENG - E

BES – KRI-VE

BE – SKRI - VE

OP-PO-SIS-JON

OP-PO-SI-SJON

Orddiktat

Ordet	Del det opp i stavelser

Gitterark for flerstavelser

1. Finn ord i teksten med .. stavelser og ...bokstaver

2. Se om ordene kan skrives inn et sted i gitteret

	K	V	K	K	K	V	K	K	V	K	V
1.											
2.											
3.											

Hentediktat

Hentediktaten kan brukes på et tilpasset nivå og i forhold aktuelle læringsmål. Veiled elevene i å bruke deres kunnskap om ordene når de skal huske og skrive dem.

Hentediktat brukes også på modul 2.

- 1. Legg teksten og skrivepapir to steder i rommet – med passe avstand mellom.*
- 2. Gå til teksten og les en del av teksten.*
- 3. Legg merke til ordenes skrivemåter.*
- 4. Tenk etter hvor mange ord du kan huske.*
- 5. Gå tilbake og skriv det du husker – hent flere deler av teksten etter hvert.*
- 6. Kontroller til slutt – og rett opp mulige feil.*
- 7. Tenk igjennom hva du lærte om ordene.*

Om "Puslehistorier" og "Brikkestaving"

De nest to oppgavene krever en del forarbeid og tett oppfølging av elevene. De egner seg derfor ikke så godt i hel klasse, men heller i situasjoner der elever undervises i mindre grupper – dvs. i spesialpedagogiske sammenhenger.

Oppgavene er imidlertid svært gode for elever med noe større lesevansker, ev. med dysleksi.

"Puslehistorier" må lages på forhånd, mens brikkestaving kan gjøres spontant, så lenge man kan rive opp små papirbiter.

Puslehistorier

Pus- -le- -his- -to- -ri- -er
 er mor- -som- -me å gjø- -re

1. Klipp opp stavelsene og spre dem utover

2. Sorter stavelsene i 4 kolonner:

<i>Først</i>	<i>Midt i</i>	<i>enkeltord</i>	<i>slutten</i>
mor-	-to-	er	-me
Pus-	-his-	å	-er
gjø-	-le-		-re
	-som-		
	-ri-		

3. Les en del av teksten, snu den og husk

4. Legg sammen den delen du husker

5. Les mer, legg resten av teksten og les den til

slutt – pass på at alle stavelsene er med

Pus-le-his-to-ri-er er mor-som-me
å gjø-re.

6. les den opprinnelige teksten - flytende

”Puslehistorier er morsomme å gjøre”.

Brikkestaving

1. Skriv stavelsene til et ord på lapper
2. Lydør og les èn og èn stavelse for eleven

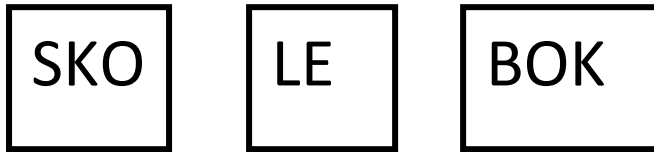
Fonologisk analyse

3. Snu første stavelse og be eleven finne lydene bak
4. Si og sett en prikk for hver lyd
5. Snu neste stavelse og gjør det samme - fortsett.
6. Be eleven å "lese" ordet - med lappene bak fram
7. Be eleven om å skrive det – med lappene bak fram.

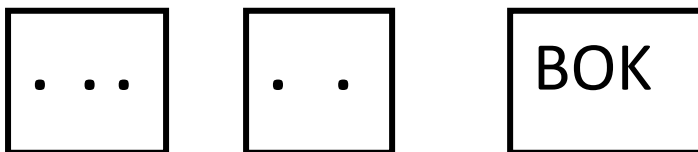
Fonologisk avkoding

8. Snu lappene tilbake
9. Be eleven om å lese ordet – nøye
10. Finn ordet i teksten og be eleven om å lese det der også – gjenta lesingen til det flyter.

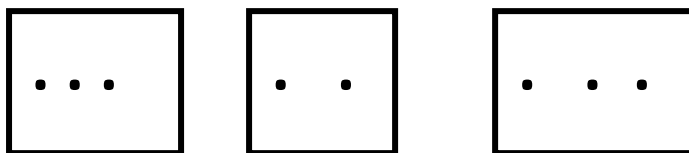
1. *Lærer leser først:*

2. *Snu brikker og si lydene:*

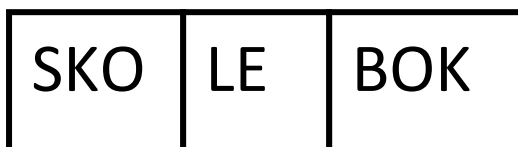

3. *Les hele ordet med lyder:*

4. *Skriv ordet*

5. *Les ordet*

Oppgaver på "nivå" 2

Ortografiske, morfologiske og syntaktiske strategier

Disse oppgavene kan innføres gradvis når elevene har på plass de mest grunnleggende fonologiske strategiene – slik at elevene arbeider overlappende med fonologiske og morfologiske strategier – og lærer seg fleksible måter å analysere ordene ortografi på. Det vil også relativt raskt være viktig å arbeide med setningsstrukturer og hele tekster.

Mål for avkoding og staving – nivå 2

Ortografiske strategier

- utforsker ikke-lydrette ord nærmere og lærer staveregler

Morfologiske strategier

- sammensatte ord
- forstavelser og grunnstammer i ord
- ordenes endelser og bøyningsformer
- Staver ord ut fra det morfologiske prinsipp

Syntaktiske strategier

- Har setningsoverblick (Hovedsetning og bisetninger)
- Registrerer tegnsettinger
- Gjenkjenner ulike ordklasser i en setning
- Gjenkjenner ulike setningsledd
- Forstår tekstbånd og avsnitt
- Leser setninger med godt tonefall

Ordanalyse

Lydrette ord	Ikke-lydrette ord	Hva er ikke-lydrett?
<i>Var, låvedør, gått,...</i>	<i>Hva, love, godt ....</i>	<i>stum h, å – lyd som o,.</i>

Vigdis Refsahl, etter Otto Sørensen om staveutvikling og arbeidsskjema, Danmark

- 1. Skriv ordet inn i 1. eller 2. kolonne*

- 2. Skriv opp den ikke-lydrette delen i 3. kolonne*

- 3. Gruppør ord med felles skrivemåte ortografi og finn en staverregel – bruk norsk bok.*

- 4. Gjennomfør hentediktat med teksten der ordene ble tatt fra – husk stavemåten*
Hentediktat er beskrevet under modul 1

”Ordgrupper” og stavereregler

Ord med Likheter	Finnes det en regel for disse ordene?

Vigdis Refsahl, etter ide fra Sørensen og Frost, 03

Vedlegg til kurs: Når lesing er vanskelig, NY GIV 2013, Vigdis Refsahl

Ikke-lydrette skrivemåter

1. Finn eksempler på ulike skrivemåter

O-lyd skrives med U

Æ-lyd skrives med E

Å-lyd skrives med O

J – lyd skrives med GJ- og Hj-

K-lyd skrives med Q , X og C

S-lyd skrives med C og Z

V-lyd skrives med HV, F og W

Ord med stumme bokstaver H, Dog G

*Morfemord – har
en opprinnelse*

Regelord

*Ord som må
huskes*

Sammensatte ord

Hovedmeningen er bakerst, mens delene foran klassifiserer hovedordet:

Brannbil = en bil som brukes når det brenner

Bilbrann = det brenner i en bil

Oppgaver:

- 1. Del opp sammensatte ord fra teksten.
Forklar ordene – gjerne i skjema på neste side*
- 2. Sett sammen ulike deler til nye ord.*

*Lærer velger ut mulige ord fra teksten,
som kan settes sammen i ulike kombinasjoner*
- 3. Bytt om på delene i sammensatte ord fra teksten,
forklar hva det gjør med betydningen.*
- 4. Lag ordlister fra teksten, del ordene opp som
stavelser eller meningsdeler – det som passer
best.*

Ordet	Del opp ordet og forklar

Funksjonell grammatikk

Vedr. grammatikkopplæring er det viktig å tenke funksjonelt; *hva trenger eleven å vite om grammatikk for å forstå denne setningen eller dette avsnittet?* Det som trengs er at den som leser en tekst registrere den informasjon som ligger i grammatiske detaljer, i et ord, en setning eller i et avsnitt.

Leseflyt beskrevet som en integrering av automatisert avkodning og forståelse. Dette krever også at leseren raskt registrerer grammatisk informasjon inni og mellom ordene, slik at det skapes et overblikk over større meningssammenhenger. Det er hørbart ved høytlesing

Personer som er vokst opp i Norge og har norsk som morsmål har en intuitiv forståelse av hva ord og setninger betyr, også når ordene er bøydd og setningene blir komplekse. Når man skal *avkode detaljer i skrift*, slik som endelser og bøyningsformer, småord inni setninger, ordenes spesielle rekkefølge m.m., krever det helst en noe mer *eksplisitt grammatikkunnskap*.

Det er ikke et uvanlig problem med elever som "slurver" med endelser og nøyaktig lesing av setninger, lav bevissthet om slik detaljer gjør at de blir "oversett" i lesingen. Når det gjelder minoritetsspråklige personer er dette spesielt viktig, fordi de ofte heller ikke har denne intuitive forståelsen av grammatikken. De bruker gjerne morsmålets grammatikk som referanse.

Her er foreslått noen *arbeidsmåter* som øker bevissthet om de ulike detaljene innenfor en setning, samt noe informasjon om *ordklasser* (hvilken funksjon ordene har og hvordan noen av ordene kan bøyes), *setningsledd* (ord eller ordgrupper som består en informasjonsdel inni en større setning) og ulike *setningsformer*.

Forstavelser

Forstavelser gir hovedordet nye mening eller ny verdi

Ordet	Del opp og forklar
<i>Uenig</i>	<p><u>U</u> - <u>enig</u></p> <p><i>enig betyr at de mener det sammen</i></p> <p><i>U= De mener <u>ikke</u> det samme</i></p>
	<p>_____</p> <p>_____</p>
	<p>_____</p> <p>_____</p>
	<p>_____</p> <p>_____</p>

Endelser og bøyningsformer

Substantiv – entall eller flertall?

- bestemt eller ubestemt?

Verb – tid: før, nå eller framtid

Adjektiv og adverb – gradbøyes som

komparativ og superlativ

Mer utfyllende informasjon om ordklasser i

grammatikk pensum - for grunnskolens trinn

Bruk f. eks. 7. trinns pensum – eller lærebøker laget

for minoritetsspråklige voksne, av

Liv Astrid Greftegreff: "Enkel norsk grammatikk",

Damm og Søn A/S, 2003 – ev. andre ting.

VERB

Infinitiv	Presens	Preterium	Perfektum
<i>å be</i>	<i>ber</i>	<i>ba</i>	<i>har bedt</i>

Substantiv

Entall		Flertall	
Ubestemt	bestemt	Ubestemt	bestemt
En hytteferie	hytteferien	hytteferier	hytteferiene
En feriehytte	feriehytta	feriehytter	feriehyttene

Adjektiv

	Komperativ	Superlativ
<i>ung</i>	<i>yngre</i>	<i>yngst</i>
<i>gammel</i>	<i>eldre</i>	<i>eldst</i>

Adverb

	Komperativ	Superlativ
<i>lenge</i>	<i>lengre</i>	<i>lengst</i>
<i>rask</i>	<i>raskere</i>	<i>raskest</i>

Setningsstrukturer

Forklar setningenes mening for hverandre

- Stopp opp og undersøk setninger grundig
- Tenk på og forklar til andre hva setningen "sier"
- Forklar setninger på flere enn en måte

Setningspuslespill

- 1. Klipp opp en setning i ordlapper.*
- 2. Forklar hva setningen betyr*
- 3. Bytt om på ordene uten at den forandrer mening*
- 4. Bruk alle ordene hver gang!*
- 5. Legg merke til ord som "følger hverandre"*
- 6. Lag også et spørsmål av ordene*
- 7. Bruk lengre setninger etter hvert*

Eksempel

Per og Kari liker å gå tur i den store skogen
i den store skogen liker Per og Kari å gå tur

Oppdagelse av setningsledd

i den store skogen

liker

Per og Kari

å gå tur

å gå tur i den store skogen liker Per og Kari

liker Per og Kari å gå tur i den store skogen ?

Tekstbindinger

Dette er ord som lenger sammenhenger mellom setninger innenfor et avsnitt, og har derfor stor betydning for lesesikkerhet og forståelse. Stopp opp og sjekk forståelsen av disse når det merkes at lesingen ikke gir god flyt.

Konjunksjoner : *men, hvis, så, dessuten*

Referanser : *han, hun, de, den, det*

Erstatninger: *et kort ord som erstatter et langt*

Ellipse: *ett ord som er brukt istedenfor en hel setning*

Lukeoppgaver

Lukeoppgaver kan lages på alle språklige nivåer. Man fjerner de delene i språket man ønsker at elevene skal være mest mulig oppmerksomme på. Det kan det være lyder eller stavelser, ikke-lydrette elementer i ord, forstavelser, endelser, eller det kan være ord i setninger. Ikke fjern mer enn at ordet eller setningen gir nok holdepunkter til å vite hva som er borte fra den. Noen eksempler nedenfor – bruk fagord og fagtekster.

Brødet var har_t å tygge.

Brød__ var hardt å tygge

Det gamle brødet var _____ å tygge

Det gamle brødet var hardt _ tygge

Far knakk ei tann da han tyg__ det harde brødet.

Far ville kaste det har__ brødet.

Far ville kas__ det harde brødet

